

напіткаў: *три рубли восковыхъ грошей зъ волост-ти, а медовенный старецъ десеть копъ грошей широкихъ на годъ* (АСД, III, 10, 1548); *старченье медовое* ‘занятак старасты па зборы падаткаў у выглядзе натуральнага аброку свежим пчалі-ным мёдам або грошай за выраб хмельных на-піткаў з мёду’: *отъ медового старченья Андрейко далъ 4 копъ* (КЗ, 329, 1481); *шинкъ медовый* ‘про-даж хмельных напіткаў з мёду’: *столцы скуп-ничые и хлѣбницы, и шинкъ медовый и пивный мѣти* (АЗР, I, 94, 1511).

Дарэчы, усім добра вядомы выраз “мядовы месяц”. У старажытнасці існаваў звычай, у ад-паведнасці з якім для тых, хто браў шлюб, спе-цыяльна варыўся слабаалкагольны напітак з мё-ду, які маладыя пілі не толькі на вяселлі, але і 30 дзён пасля яго. Ніякіх іншых моцных спірт-ных напіткаў ім ужываць не дазвалялася.

Такім чынам, зафіксаванае ў беларускіх пісь-мовых крыніцах XIV – XVIII стст. праславян-скае па паходжанні найменне *медъ* вызначалася разнастайнасцю словаўтварэння і багаццем ус-тойлівых спалучэнняў. У сучаснай беларускай мове лексічнае значэнне разгледжанага слова захавалася без змен.

Спіс скарачэнняў

АВК – Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. I – XXXIX. Вильна, 1885 – 1915; АЗР – Акты, относящиеся к истории Западной России, т. I – V. СПб., 1846 – 1853; Арыст. – “Арыстоцелены вароты” канца XVI ст. (рукапіс НБ Беларусі); АСД – Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, т. I – XIV. Вильна, 1867 – 1904; АЮЗР – Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, т. I – XV. СПб., 1863 – 1892; Бельск. – “Хроніка” М. Бельскага пачатку XVII ст. (рукапіс РНБ); Вісл. – “Вісліцкі стагут” пачатку XV ст. // Roman S. i Vetulani A. Ruski przeklad polskich statutow ziemskich. Wroclaw – Krakow, 1959; Зб. 82, 255, 259 – Зборнікі павучанняў сярэдзіны XVII ст. (рукапісы БАН Літвы); ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1998. Т. 17; ИЮМ – Историко-юридические материалы, извлеченные из архивных книг губерний Витебской и Могилевской, вып. I – XXXII. Витебск, 1871 – 1906; КВЗС – Книга Вицебскага земскага суда 1533 – 1540 гг. (рукапіс ЦДАСА); КЗ – Литовская метрика. Книги записей // РИБ, т. XXVII. СПб., 1910; КСД – Литовская метрика. Книги судебных дел // РИБ, т. XX. СПб., 1903; ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1979. Т. 3; Хр. польск. – “Кароткае апісанне хронікі польскай” пачатку XVII ст. (рукапіс РНБ); ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1980. Т. 7.

Ганна ФЕДАРЭНКА,

навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

Крытыка і бібліяграфія

ПРА НОВЫ СЛОЎНІК НОВАЙ ЛЕКСІКІ

Шчасная, К. Д. Слоўнік новай і актуальнай лексікі / К. Д. Шчасная; пад рэд. В. П. Русак. – Мінск : Права і эканоміка, 2012. – 102 с. – Тыраж 100 экз.

Стварэнне лексікаграфічных даведнікаў – складаны, працаёмкі, адказны і ганаровы від дзейнасці, які ва ўсе часы існавання мовы быў і застаецца ў ліку прыярытэтных напрамкаў лінгвістычных пошукаў. Гэта, па сутнасці, тое, што стымулюе вывучэнне самага ўніверсальнага сродку зносін паміж людзьмі.

Для беларускага мовазнаўства актуальнасць падрыхтоўкі, выпуску ў свет і распаўсюджвання лексікаграфічных прац новага пакалення абу-моўлена шэрагам прычын, сярод якіх: уступ-ленне ў дзеянне Закона Рэспублікі Беларусь “Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (2008) і аб’ектыўная неабходнасць упарадкаван-ня корпусу лексічных адзінак у адпаведнасці з новымі арфаграфічнымі прадпісаннямі, не-абходнасць ліквідацыі шматгадовага адставан-ня фіксацыі новых моўных з’яў, што адмоўна ўплывае на тэмпы развіцця мовы, абмяжоўвае працу рэдактараў, стварае негатыўны імідж бе-ларускай лексічнай сістэмы. Таму з’яўленне лек-сікаграфічнага даведніка, які дэманструе змены

ў лексіцы і граматыцы нашай мовы, – гэта яшчэ адна прыступка да аспрэчвання тэзіса пра не-жыццяздольнасць і функцыянальную непаўна-вартаснасць нашай мовы.

Слоўнік, створаны аспірантам Інстытута мо-вы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы К. Шчаснай пад кіраўніцтвам доктара філалагіч-ных навук прафесара В. Русак, – першая спроба маладой даследчыцы прадэманстраваць навукова-педагагічнай грамадскасці вынікі сваіх назіранняў за працэсамі папаўнення лексічнага фонду літар-атурнай мовы беларусаў. І трэба прызнаць: канцэп-туальна спроба ў асноўным удалая.

Рэцэнзаваны даведнік – практычнае адлюст-раванне дысертацыйнага даследавання па тэме “Дынаміка словазмяняльнай нормы назоўнікаў у сучаснай беларускай мове”. Ён уключае тры гру-пы новых лексем: 1) не зафіксаваныя ў ранейшых лексікаграфічных працах (*імігурум, бачата, баер, боўлдэрынг, вуду, відоўца, дэгу, жэжэшачка, зорбінг, каўчсёрфінг* і інш.); 2) вядомыя ў лексікаграфічнай практыцы, аднак з іншым лексічным значэннем

(*аватар, апавяшчальнік, жажліўчык, зорка, канцэртнік, каратэ, кошык, манга* і інш.); 3) словы, якія існавалі ў мове працяглы час, але толькі на сучасным этапе ўвайшлі ў разрад высокачастотных (*абвестка, астралаг, вакацыі, вазок, вучэльня, гатэль, зніжка, каркадэ, квіток, кухар* і інш.).

Складаецца кніга з дзвюх частак. У першую ўвайшло 556 адзінак, разменчаных у алфавітным парадку ў адпаведнасці з патрабаваннямі да складання тлумачальных слоўнікаў. Для нагляднасці прывядзём некалькі слоўнікавых артыкулаў гэтага раздзела.

БЛОГ м. [англ. *weblog* – вэб часопіс] блёга, блёгу, блёгаў. Анлайн-часопіс аднаго ці некалькіх аўтараў; месца ў інтэрнэт-сетцы для зносін, творчасці. *У чым прынцыповае адрозненне блога ад форуму?* (Чырвоная змена. № 16. 2006. С. 2).

ЦЭВІЧЭ, СЭВІЧЭ п. нескл. [ісп. *seviche* – рыбае жаркое]. Страва з марынаванай у памідорах і лімонным соку рыбы. Яе радзімай лічыцца Перу. *У кожнай паўднёваамерыканскай краіне цэвічэ падаюць па-рознаму* (*bonduelle.by*, 2010). *Яна паклала рыбу, каб згатаваць (смачны) сэвічэ – марынад з морапрадуктаў* (*monde-diplomatique.by*, 08.06.2011).

Для прэзентацыі назоўнікаў у другой частцы абрана таблічная форма. Фактычны матэрыял тут згрупаваны па наступных блоках: табліца 1 “Род новых нескланяльных назоўнікаў у беларускай і рускай мовах” (256 слоў); табліца 2 “Склонавыя канчаткі неасабовых назоўнікаў мужчынскага роду ў родным і месным склонах адзіночнага ліку” (230 слоў); табліца 3 “Склонавыя канчаткі асабовых назоўнікаў мужчынскага роду меснага склону адзіночнага ліку” (87 слоў); табліца 4 “Формы назоўнікаў жаночага роду ў родным склоне множнага ліку” (42 словы); табліца 5 “Формы назоўнікаў III скланення ў родным склоне множнага ліку” (14 слоў).

Чытацкі адрас слоўніка – навуковыя работнікі і выкладчыкі ВНУ. Безумоўна, выданне будзе запатрабавана і шырокім колам чытачоў, настаўнікамі і вучнямі агульнаадукацыйных устаноў. Аднак для такой катэгорыі карыстальнікаў неабходна ажыццявіць уважлівую рэдакцыйна-выдавецкую апрацоўку рукапісу.

1. Больш карэктна сфармуляваць у прадмове вартасць зробленай працы. Лексічны матэрыял даведніка, а гэта 556 адзінак, наўрад ці можа даць, як адзначаецца на с. 3, “поўнае ўлўенне аб працэсе развіцця і крыніцах папаўнення сучаснага лексічнага складу беларускай мовы”.

2. Перапрацаваць анатацыю, у якой гаворыцца, што “ў слоўніку прадстаўлены назоўнікі новай і актуальнай лексікі з тлумачэннем іх значэння”. Насамрэч карыстальніку прапануюцца і іншыя структурныя адзінкі: *авія-, аква-, анты-,*

арт- / -арт (першая / другая састаўная частка складаных слоў, якая адпавядае паняццям “артыстычны”, “мастацкі”); *архі-, астра-, аўта-, бібліо-, -ген, дыз- / дыс-, -логія, -манія, міні-, мона-, мота-, мульты-, неа-, поп-, прэс-, этна-*, якія да класа назоўнікаў маюць апасродкаваныя адносіны. А словы, прыведзеныя ў табліцы 5, увогуле нельга аднесці да новых лексем сучаснай беларускай літаратурнай мовы (*далонь, мажлівасць, вытворчасць, сувязь, немач, плынь* і інш.).

3. Выправіць напісанні слоў у адпаведнасці з правіламі сучаснай арфаграфіі і граматыкі: *бібліо-, маскарпоне, невялічкая сабачка з доўгай поўцю...* (с. 78), а таксама несупадзенні напісанняў загаловачнага слова і слова ў прыкладзе: *ЛІМБА* (загаловачнае слова) – *Лімбо*. *Цудоўная інтэрнацыянальная гульня на гібкасць* (у прыкладзе).

4. Дзеля пазбаўлення суб’ектывізму пры вызначэнні роду нескланяльных назоўнікаў больш адказна падысці да ілюстрацыйнага матэрыялу. Напрыклад, кантэксты да такіх слоў, як *аліелі, індыга, канзашы, карпача, кары, латэ, франэ, фуа-гра* не дазваляюць дакладна вызначыць род гэтых назоўнікаў. Параўнайце: *... апошняя паці 2006 года павінна быць увекавечана* (с. 49); *Каліфарнійскае ранча спевака Майкла Джэксана...* (с. 54) – тут прыметнікі ўказваюць на род нескланяльных назоўнікаў, а ў сказах-прыкладах тыпу *Франэ: Вам спатрэбіцца шклянка зваранай кавы, некалькі кавалачкаў ільду, цукар* (с. 73); *Як паведамляюць прадстаўнікі кампаніі, у склад бургера ўваходзяць фуа-гра, ялавічына, салата і прыправы* (с. 75) – немагчыма дакладна вызначыць гэтую граматычную катэгорыю. Паўстае пытанне: па якіх крытэрыях вызначаўся род вылучаных назоўнікаў?

5. Удакладніць асобныя паметы ў адпаведнасці з ілюстрацыйным матэрыялам. Напрыклад, слова *манга* падаецца як нескланяльны назоўнік, а ў прыкладзе чытаем: *Фільм зняты на матывах комікса-мангі і апавядае пра Зямлю...* (с. 41). У слоўніку *аліелі* (с. 9) можа быць і мужчынскага, і ніякага роду, а ў табліцы 1 указаны толькі мужчынскі род.

І гэта бадай усе выяўленыя недакладнасці, якія, аднак, істотна не ўплываюць на функцыянальнае прызначэнне даведніка – пазнаёміць сучаснага чытача з дынамікай працэсаў у лексічнай сістэме сучаснай беларускай літаратурнай мовы. На наш погляд, “Слоўнік новай і актуальнай лексікі” Кацярыны Шчаснай – надзвычай патрэбнае выданне, якое, будзем спадзявацца, знойдзе ўдзячнага чытача і распачне традыцыю па выпуску падобных даведнікаў штогод, як гэта робіцца ў суседніх краінах.

Уладзімір КУЛКОВІЧ,
дацэнт кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій
Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта